

УДК 378:37.014.6:005.6

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ:
ПОНЯТТЯ, КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ****Матукова Г.І., д.п.н.***Криворізький економічний інститут**ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»*

В статті зазначено, що освіта є основним ресурсом забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоздатності української держави на міжнародній арені, забезпечення високоякісної освіти, завдання сьогодення, які мають не лише педагогічний, а й соціальний, політичний, управлінський науковий контекст. Підкреслено, що інтегральна оцінка якості освіти несе ціннісну характеристику, яка відкриває можливості для дослідження стану та визначення тенденцій розвитку різних систем освіти. Визначено, що якість визначає придатність задовольнити певні потреби або реалізувати певні цілі, норми, тобто виражає, адекватність вимогам. Якість освіти визначено в широкому сенсі та у вузькому розумінні, а також у напрямку дослідження підготовки майбутніх фахівців, зазначено аксіологічний підхід, що спрямований на виявлення ціннісних орієнтирів, де ціннісні орієнтири мають віддзеркалювати смислове ядро підготовки і якості освіти як кінцевого продукту

Ключові слова: якість знань, система освіти, ресурс забезпечення національних інтересів, тенденції розвитку, стандарти освіти.

УДК 378:37.014.6:005.6

**THEORETICAL ASPECTS OF QUALITY OF EDUCATION:
CONCEPT, CRITERIA, INDICATORS****Matukova G., Dr.of Pedag.Sc.***Kyiv Rig institute of economics,**Kyiv national economic university named after Vadym Hetman*

The article states that education is the main resource of ensuring national interests, strengthening the authority and competitiveness of the Ukrainian state in the international arena, ensuring high-quality education, the problems of the present, which have not only pedagogical but also social, political, managerial scientific contexts. It was emphasized that the integral assessment of the quality of education has a value characteristic, which opens up opportunities for studying the state and identifying trends in the development of different education systems. It is determined that quality determines the suitability to meet certain needs or to realize certain goals, norms, that is, expresses the adequacy of the requirements. The quality of education is defined in a broad sense and in the narrow sense, as well as in the direction of studying the training of future specialists, the axiological approach aimed at identifying value benchmarks is indicated, where the value orientations should reflect the semantic core of education and the quality of education as the final product.

The article emphasizes the need to assess the quality of knowledge of students, which should be carried out comprehensively, studying students from the point of view of different subjects, life experience, etc.

© Матукова Г.І., д.п.н., 2018

Keywords: quality of knowledge, educational system, resource of national interests, development tendencies, standards of education.

Актуальність проблеми. В умовах реформування української системи освіти якість стає наріжним каменем, який визначає перспективність поставлених завдань та ефективність їх розв'язання. Тому стратегічними документами розвитку освіти в Україні визначено, що освіта є основним ресурсом забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоздатності української держави на міжнародній арені, а якість освіти визначена пріоритетним напрямом державної політики в галузі освіти, і є передумовою національної безпеки країни [1, 2]. Забезпечення високоякісної освіти на всіх етапах і рівнях, оцінка досягнутої якості, проведення порівняльних досліджень – це завдання сьогодення, які мають не лише педагогічний, а й соціальний, політичний, управлінський і суто науковий контекст.

Як політична категорія якість освіти акумулює у собі основні засади освітньої політики держави на певному етапі її розвитку і відображає головні стратегічні лінії модернізації національної системи освіти. Вона стає наріжним каменем відповідності пріоритетів держави світовим тенденціям суспільного поступу, демонструє наміри держави в задоволенні освітніх потреб людини [3]. Нині у світі домінуючою політичною лінією, спрямованою на задоволення потреб людини в якісній освіті, визнана ідея створення системи забезпечення якості замість звичної сертифікації/акредитації освітніх послуг. Це означає, що всі зацікавлені суб'єкти освітнього процесу (і постачальники, і споживачі освітніх послуг) діють в полі трьох основних принципів: – узгодженого розуміння поняття якісної освіти і гарантій щодо рівного доступу до якісної освіти; – наявності інструментарію оцінювання і самооцінювання якості освітніх послуг, адекватного визначеним критеріям якості освіти; – існування незалежного оцінювання спеціальними організаціями, яким би довіряли обидві зацікавлені сторони і держава. Варто зазначити, що інтегральна оцінка якості освіти несе в собі лише ціннісну характеристику, яка відкриває можливості для дослідження стану та визначення тенденцій розвитку різних систем освіти. Вона не може сприйматися як критерій їх порівняння з метою пошуку найкращої або найефективнішої з них. Тому всі рейтинги і показники якості систем освіти необхідно сприймати аналітично, зважаючи на їх природу, і, що особливо важливо, не робити на їх підставі політичних узагальнень (на кшталт «Найкраща в світі система освіти у Фінляндії») чи упереджених

кадрових висновків. Це суспільна характеристика, а не предмет змагання чи політичний аргумент в оцінці розвитку держави на конкретному етапі її становлення.

Аналіз останніх наукових досліджень. Українські дослідники (В. Бондар, І. Булах, С. Гончаренко, О. Козаков, Ю. Мальований, Л. Момот, І. Распопов, М. Ржецький, Н. Розенберг, О. Савченко та ін.) започаткували підхід до аналізу педагогічних явищ і процесів, що забезпечують якість освіти на засадах урахування закономірностей та умов їх функціонування. Сьогодні потребують вирішення питання визначення критеріїв якості освіти, напрямів підвищення якості освіти, комплексних показників, що в певній мірі відображали вплив освітнього процесу на особистість студента, його готовність до продуктивної праці в умовах ринку.

Дослідники наголошують, що підвищення якості освіти в цілому і вищої педагогічної освіти зокрема, неможливе без педагогічної діагностики як інструменту управління цим процесом. При цьому педагогічну діагностику науковці пов'язують: з аналізом результатів розвитку особистості (М. Обозов); вивченням рівня педагогічних явищ (В. Зверов); розпізнанням творчого потенціалу особистості (Л. Денякіна); аналізом навчального процесу й дослідженням результатів навчання (К. Інгенкамп); сукупністю пізнавальних зусиль, необхідних для ухвалення актуальних педагогічних рішень (К. Дж. Клаусер); процесом, що з'ясовує умови й обставини навчання (Н. Мойсеюк); реалізацією ефективного навчання шляхом зменшення витрат і раціонального поєднання організаційно-дидактичних засобів та методів навчання (І. Підласий); отриманням інформації про стан і розвиток контрольованого об'єкта (Г. Цехмістрова) тощо.

Запропоновано нові категорії, що маркують якість освіти на рівні особистості: функційна грамотність, освіченість, компетентність та ін. (Ю. Бабанський, І. Барахович, Г. Вайлер, К. Інгенкамп, М. Карпетова, Е. Нікітін, М. Обозов, А. Хуторської, В. Чинапах, О. Шаталов). Незважаючи на досить широку розробленість означеної проблематики, серед освітян та науковців не має єдиної думки щодо сутності поняття, критеріїв та показників вимірювання якості вищої освіти.

Мета роботи – здійснити теоретичний аналіз проблеми забезпечення якості освіти як інтегральної характеристики освітнього процесу, визначити її критерії і показники, сформулювати напрями підвищення якості освіти.

Викладення основного матеріалу дослідження. Застосування терміну «якість освіти» викликана самим життям, пошуками як загально прийнятого його визначення, так і формуванням засобів вимірювання й порівняння рейтингу освіти різних країн чи різних типів закладів у одній країні. Складність ситуації полягає в поліваріантності розуміння якості освіти. Можна навести кілька визначень цього поняття: якість освіти – інтегральна характеристика освітнього процесу та його результатів, що визначає відповідність установленим у суспільстві уявам про те, яким цілям цей процес має слугувати [4]; якість освіти – певний рівень знань і вмінь розумового, морального й фізичного розвитку тих, хто навчається, на певному етапі відповідно до поставлених цілей; рівень забезпечення навчальної діяльності й надання освітніх послуг учасникам освітнього процесу навчально-виховним закладом [6]; якість освіти як галузь соціальних послуг - здатність її органів керування й безпосередніх виробників освітніх послуг задовольняти встановлені або передбачувані потреби суспільства, окремих соціальних груп і громадян у отриманні освіти або набутті професійної компетентності [2]; якість освіти – це узагальнений показник розвитку суспільства в певному часовому вимірі [5].

У теоретичному аспекті проблема якості освіти полягає у з'ясуванні сутності цієї категорії та визначенні критеріїв і показників, за якими можна характеризувати освітню систему загалом або окремі її складники. Сьогодні програми професійно-орієнтованого навчання у вищих навчальних закладах відображають лише комплекс необхідної інформації для студентів, але не враховується внутрішнє середовище процесу навчання, не формується мотивація досягнення успіху, майже відсутня діагностика «початкового рівня знань», особистісне спрямування освіти.

У практичному аспекті вона має на меті визначення процедур та інструментарію, за допомогою яких можна оцінити стан функціонування системи освіти і спрогнозувати її розвиток [6]. Найпоширенішою стала думка, що якість освіти – це відповідність певній нормі, стандарту. Іншими словами, якість визначає придатність задовольнити певні потреби або реалізувати цілі, норми, тобто виражає, відповідність вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти. За таких умов її можна подати як систему соціально-обумовлених показників в аспектах її навченості, вихованості, виразності соціальних, психічних і фізичних функцій, відображених рівнем знань, умінь, ціннісним ставленням до світу, якими повинен оволодіти учень. Особистісне спрямування освіти

зумовлює необхідність інтегровано оцінювати якість освіти в єдності індивідуальних характеристик особистості, педагогічних показників організації освітнього середовища і соціальних параметрів функціонування освітніх систем. Тому доцільно вирізняти внутрішні і зовнішні чинники якості освіти, які характеризують освітній процес, його результат і систему освіти загалом. У зв'язку з тим, що якість освіти багатоаспектне і багатовимірне явище. Доцільним якість освіти у широкому розумінні розглядати як єдність компонентів: якість особистісних рис і здатностей тих, хто навчається (студентів, учнів, абітурієнтів тощо); якість навчального процесу як результату педагогічної діяльності; якість освітніх програм, навчальної літератури, підручників і посібників; якість професійної підготовки і кваліфікації педагогічних (науково-педагогічних) кадрів; якість навчального середовища; якість управління системою освіти.

Сьогодні потребують вирішення питання якості освіти у вищій школі, визначення критеріїв і показників, на які повинні спиратися програми підготовки майбутніх фахівців, що орієнтовані на потреби ринку. Означена багатогранність і складність якості освіти призводить до необхідності пошуку певного компромісу між ними, досягнення якого залежить від багатьох чинників, зокрема, інтелектуального рівня та духовної культури всіх суб'єктів оцінювання якості освіти. Такий підхід надає можливість відшукати слабкі сторони системи освіти, виробити способи й шляхи подолання виявлених помилок і недоліків. За таких умов якість освіти стає результуючою інтегральною функцією всіх зазначених компонентів й об'єктивною характеристикою ефективності функціонування системи освіти в забезпеченні освітніх потреб людини. Узагальнюючи різні підходи до визначення сутності якості освіти, можна визначити як педагогічну категорію, що надає формувати такий рівень загальноосвітньої і професійної компетентності, який задовольняє потреби громадян, суспільства і держави в цілому. Це показник має розглядатися в динаміці при визначенні на певний період впливу комплексу факторів й на цій основі визначення критеріїв для формування стратегії розвитку. У широкому сенсі якість освіти розуміють як збалансовану відповідність процесу, результату і самої освітньої системи цілям, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти [4,5,8]. Якість освіти можна представляти як багатовимірну модель соціальних норм і вимог до особистості, освітнього середовища, в якому відбувається її розвиток, та системи освіти, вона є багатогранною категорією, яка за

своєю сутністю відображає різні аспекти освітнього процесу – філософські, соціальні, педагогічні, політичні, демографічні, економічні та інші.

З аналізу джерел встановлено, що якість освіти трактують як характеристику кінцевого результату, якого досягли випускники навчального закладу на момент його закінчення за рівнем знань і вмінь, освіченості і вихованості, розвитку і компетентності згідно із запланованими метою або стандартами навчання та виховання.

Поняття «якість освіти» поширюється на позначення результатів навчання, виховання й розвитку особистості як кінцевої мети і продукту освітнього процесу. Якість освіти в широкому сенсі – це результат і процес функціонування освітньої системи, що виявляє ефективність дій учасників освітнього процесу щодо впровадження мети, умов, соціальних і освітніх стандартів, спроможних задовольняти споживачів, їхні вимоги та актуальні потреби суспільства. У вузькому розумінні якість освіти виявляється як інтегрована сукупність властивостей, що характеризує пристосованість освіти до реалізації соціальної мети формування й розвитку особистості в аспектах її навченості, вихованості, психічних і фізичних можливостей.

У контексті дослідження підготовки майбутніх фахівців в контексті діагностики якості освіти, можна представити як використання аксіологічного підходу спрямованого на виявлення ціннісних орієнтирів і світоглядної позиції студентів, відповідно до яких вони здатні виокремлювати параметри результатів навченості, вихованості, критеріїв їх оцінювання і складання прогнозу щодо їх подальшого покращання. Такі ціннісні орієнтири мають віддзеркалювати смислове ядро підготовки і якості освіти як кінцевого продукту. Також є важливим використання компетентнісного підходу щодо кінцевих результатів професійної підготовки. В процесі підвищення якості освіти має бути використаний особистісно-діяльнісний підхід у професійній підготовці студента, як джерела власної активності, що значною мірою зумовлює якість результатів навчання.

Педагогічне діагностування якості освіти в теорії і практиці вищої школи» розкрито в сутності понять «підготовка», «підготовленість до педагогічної діагностики»; характеризувано сучасні підходи й методики підготовки майбутніх фахівців.

Встановлено, що загальні аспекти теорії якості освіти є предметом багатьох досліджень (А. Алексюк, Є. Барбіна, Н. Бібік, І. Богданова,

А. Богуш, О. Глузман, О. Дубасенюк, Т. Жаровцева, А. Ліненко, С. Лісова, Е. Карпова, З. Курлянд, І. Пальшкова, О. Шапран, Г. Яворська).

Якість освіти, багатьма дослідниками розглядається як комплексна система, що включає в себе, окрім якості навченості, ще й цілу низку параметрів, завдяки яким оцінка результатів навчання може бути або підвищена, або навіть стати негативною. До них належать:

- знання, уміння і навички (знання розглядаються як перевірені практикою результати пізнання людиною навколишнього світу; уміння визначаються як здатність особистості ефективно виконувати певну діяльність на основі набутих знань у змінених чи нових умовах, навички;
- здатність виконувати будь-які дії автоматично, без поелементного контролю, автоматизовані вміння).

Показники особистісного розвитку: розвиток інтелектуальної, емоційної, вольової, мотиваційної сторін особистості, рівень розвитку її пізнавальних інтересів і потреб, сформованість стійкої мотивації пізнання, рівень креативності студента, його вміння самовизначатися в усьому, бути суб'єктом власної освіти і розвитку, а також ступінь моральної, фізичної, екологічної та іншої розвиненості.

Негативні ефекти (наслідки) освіти: перевантаження і перевтома, поява дефектів здоров'я, поява відрази до навчання; зміни професійної компетентності викладача і його ставлення до праці, в освітньому процесі викладач набуває досвіду професійної педагогічної майстерності та поряд із цим – негативного досвіду; зростання (чи падіння) престижу навчального закладу в соціумі.

Доведено, що в педагогічній діагностиці важливо не тільки зафіксувати результат, а й сформувані динаміку його зміни, визначити основні критерії та розробити стратегію підвищення якості освіти. Діагностика та оцінювання ефективності діяльності педагога містить: усебічне вивчення особистості; самоаналіз власної діяльності; аналіз ефективності навчально-виховного процесу як сукупного результату діяльності багатьох педагогів. Якісним і кількісним показником оцінювання результатів педагогічної діяльності є досягнення бажаного результату. Саме норма або державний освітній стандарт слугують необхідною умовою й підґрунтям діагностики в освіті, оскільки з ними порівнюють фактичні результати, після чого відбувається оцінювання та корекція.

Якість як поняття відносне має два аспекти:

- 1) перший – це відповідність стандартам або специфікації;

2) другий – відповідність запитам споживача;

Перша "відповідність" означає "відповідність меті або застосуванню". Іноді цю відповідність називають якістю з точки зору виробника. Під якістю продукції або послуги виробник розуміє постійну її відповідність вимогам стандартів або специфікації.

При оцінці якості знань студентів слід розрізняти наступні особливості: оцінка якості знань не зводиться лише до тестування знань студентів (хоча це й залишається одним із основних показників); оцінка якості знань повинна здійснюватися комплексно, вивчаючи студентів з точки зору різних навчальних предметів, життєвого досвіду тощо. Гарантія якості повинна вирішуватися в першу чергу шляхом використання моніторингу якості, що означає поетапне спостереження за процесом формування знань студентів, щоб впевнитися в оптимальному виконанні кожного з навчальних етапів, що, в свою чергу, теоретично дає змогу максимально покращити процес навчання та з мінімальними затратами досягти поставленої мети (стандарту).

Беручи до уваги все вище сказане, можна зазначити, що наступні елементи є частиною системи моніторингу якості знань студентів : визначення стандартів якості; операціоналізація стандартів в індикаторах (оцінювання якості); встановлення критеріїв, згідно з якими можна говорити про досягнення загально прийнятих стандартів; збір даних та оцінка результатів; вживання відповідних заходів згідно отриманих даних та оцінювання результатів вжитих заходів відповідно до прийнятих стандартів. У вищій школі діагностика виступає як засіб раціонального та об'єктивного визначення студентами особистого рейтингу, як засіб власної стимуляції до навчання. Використання та поєднання діагностичних методик різного типу є важливим стимулюючим фактором для виховання в студентів усвідомлення необхідності поглиблення власних знань. Оскільки у вищій школі діагностика виступає як засіб раціонального та об'єктивного визначення студентами особистого рейтингу, як засіб власної стимуляції до навчання, то діагностування обов'язково має нести в собі як елементи звичайного традиційного контролю знань, умінь та навичок студентів, так і повинне виявляти тенденції, динаміку формування продуктів навчання, виконувати функції статистичного накопичення інформації, аналізу та прогнозування перебігу навчального процесу.

Висновки: Таким чином, в освіті передбачається оцінювання результатів процесу діяльності кожного навчального закладу з точки зору

контролю рівня знань та вмінь студентів (одночасно педагогічним колективом та зовнішніми державними органами). Якість не з'являється раптово, її необхідно планувати, вона є результатом довгострокового вектору діяльності освітньої установи, продуманої організації навчального процесу, від методики навчання до систематичного діагностування процесу засвоєння знань і розвитку компетентностей тощо. Могутнє стратегічне планування – один з найголовніших чинників успіху будь-якої освітньої установи. При формуванні системи якості освіти, мають бути враховані особистісні характеристики студентів, рейтингову методику «досягнення результату», поетапне спостереження за процесом формування знань, при врахуванні психічних і фізичних можливостей студентів.

Пріоритетні завдання стратегічного планування визначаються не лише розробкою загального плану розвитку освітньої установи на деякий проміжок часу, але й осмисленням та переглядом головних напрямів освітніх послуг, що надаються даним навчальним закладом, і їх відповідності запитам споживачів, прогнозування розвитку суспільства в найближчому та віддаленому майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біла книга національної освіти України / за заг. Ред. Акад. В. Г. Кременя. – К. : Інформ. Системи, 2010. – 342 с.
2. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / за заг. ред. О. І. Локшиної. – К. : К.І.С., 2004. – 128 с.
3. Майоров А. Н. Моніторинг в освіті / Майоров А. Н. – М. : Интеллект-Центр, 2005. – 424 с.
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Андрущенко В. П., Бех І. Д., Бурда М. І. та ін. ; за ред. В. Г. Кременя. – К. : Педагогічна думка, 2011. – С. 36–47.
5. Організаційно-методичне забезпечення моніторингових досліджень якості загальної середньої освіти / Лукіна Т. О., Полянський П. Б., Ващенко Л. С., Жук Ю. О. ; за ред. Ляшенка О. І. – К. : Педагогічна думка, 2011. – 160 с.
6. Савченко Л. О. Аналіз проблеми використання діагностичних методик як засобу підвищення якості освіти педагогічної вищої школи // Л. О. Савченко // Наука і освіта. – Спеціальний випуск «Сучасні технології в навчанні та вихованні у вищій школі». – Одеса, 2013. – Ч. 2. – С. 58–67.
7. Савченко Л. О. Вивчення проблеми якості освіти у вищих педагогічних закладах / Л. О. Савченко // Гуманітарний вісник. – Додаток 1 до Вип. 27, Том VI (39): тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К. : Гнозис, 2012. – С. 419–424.
8. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л. Л. Основи педагогіки вищої школи : навч. посіб. / [ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л. Л., РОМАНОВСЬКИЙ О. Г., БОНДАРЕНКО В. В. та ін.] – Харків : НТУ «ХПІ», 2005. – 600 с.